

"Procesul Ceaușescu": moartea ultimului "revoluționar de profesie" din Europa

Betea, Lavinia

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Betea, L. (2005). "Procesul Ceaușescu": moartea ultimului "revoluționar de profesie" din Europa. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 5(2), 385-407. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56286-7>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0>

„Procesul Ceaușescu“

Moartea ultimului „revoluționar de profesie“ din Europa

LAVINIA BETEA

Resemnificările lui Ceaușescu

Vreme de un sfert de veac, românilor li s-a repetat că sunt beneficiarii unui destin istoric de excepție: numai lor de pe întreg cuprinsul mapamondului le fusese hărăzită șansa de-a avea un conducător precum Ceaușescu. Prin mintea și iscusința lui Ceaușescu, traiul lor depășise visurile strămoșilor; datorită clarviziunii lui Ceaușescu, ceilalți lideri politici ai lumii se-nghesuiau să-i ceară sfatul și încuviințarea în marile decizii privind viitorul planetei.

În 1989, legenda genialului „cârmaci“ a fost resemnificată în memoria colectivă ca o altă profitabilă afacere politică. Devenit, dintr-o dată, „odiosul dictator“, asupra lui Ceaușescu au fost revărsate toate acuzațiile ce puteau trece prin mințile unor oameni îndelung frustrați de dreptul la adevăr. Neobișnuita situație a fost speculată cu succes de noii conducători: datorită – în exclusivitate lui Ceaușescu și a consoartei sale – totul fusese iremediabil alterat în țara aceasta. Noua legendă a fost răspândită în versiuni care de care mai șocante: Ceaușescu-vampirul ori creatorul unei armate fantomă de teroriști, Ceaușescu-proprietarul de munți canadieni și conturi elvețiene ori devorator de pantagruelice ospețe.

Între timp, ca o oglindă spartă, obiceiurile reale ale celui ucis după „procesul revoluționar“ din decembrie 1989 s-au multiplicat în practicile politice românești. Paranoia de-a te crede de neînlocuit, iresponsabilitatea promisiunilor, nesfârșita logoree, impostura autorului de operă științifică, spiritul de clan și altele ca acestea sunt metamorfoze ale moștenirii lui Ceaușescu.

Cine a fost personajul care a devenit suportul acestor resemnificări propagandistice și mai cu seamă explicațiile sfârșitului său excepțional prin singularitatea și contextul în care s-a produs, sunt întrebări care presupun o analiză cu incursiuni în istoria comunismului și mai cu seamă asupra sfârșitului acestei istorii. Sub acest raport, în opinia noastră, biografia lui Ceaușescu poate fi încadrată în *pattern*-ul „revoluționarului de profesie“, iar sfârșitul său contează ca ultimul proces stalinist din istoria regimului comunist, fiind, de asemenea, reprezentativ pentru scopurile și reușitele manipulărilor proceselor politice orchestrate în epoca stalinistă.

Geneza „revoluționarilor de profesie“

În cuvântările liderilor comuniști români din anii 1965-1989, unul dintre cuvintele-cheie este acela de „revoluție“. Uneori cu trimitere la procesul de schimbare a lumii în conformitate cu programul partidelor comuniste, alteori la principalii actori ai acestei schimbări – militanții care călăuzesc mulțimile să parcurgă traseul transformărilor programate de ideologie.

„Revoluționarul de profesie” este inclus între reprezentările centrale care alcătuiesc imaginarul colectiv al intelighenției ruse, grup social desemnând nucleul radical din mișcarea intelectuală europeană a secolului al XIX-lea. Într-o primă etapă, termenul de „revoluționar de profesie” îi desemnează pe acei intelectuali care înțelegeau să-și dedice viața studierii revoltelor din trecut și analizării evenimentelor epocii spre a găsi, în cele dintâi, învățăminte de ordin teoretic în scopul dirijării revoltelor spontane ale prezentului într-o revoluție conștientă¹.

Originea teoretizării conceptului „revoluționarului de profesie”, poate fi plasată însă în întâlnirea dintre nihilistul rus Bakunin, care se afla în exil în Elveția, și Neceaev. Bakunin a fost fermecat de curajul și amoralitatea tânărului său compatriot (scrisorile ce și le vor trimite mai târziu atestă și o relație homosexuală). Din colaborarea lor a rezultat un program social ce propunea distrugerea lumii statal-legale și a civilizației burgheze printr-o revoluție populară, dirijată de o dictatură colectivă, imperceptibilă și anonimă a partizanilor unei eliberări complete a poporului de orice oprimare.

Acest apel la revoltă, va fi concretizat într-un *cod al eticii și acțiunii* „revoluționarului de profesie” (membru anonim al dictaturii colective), cunoscut sub denumirea de *Catehismul lui Neceaev* (1869). La principiile sale va apela Lenin în crearea partidului bolșevicilor, principii ce vor deveni „îndreptarul” de muncă și viață al liderilor comuniști.

Reproducem în cele ce urmează câteva dintre preceptele sale care privesc perioada de dinainte de preluarea puterii, când „revoluționarii de profesie” acționează în clandestinitate:

„Revoluționarul – spune *Catehismul lui Neceaev* – este un om predestinat. El nu are interese personale, treburi private, sentimente, legături particulare, proprietate; el nu are nici măcar nume. Totul la el e absorbit de un singur interes, mai presus de toate celelalte, de un singur gând, de o singură pasiune: revoluția [...] El a rupt orice legătură cu ordinea publică, cu lumea civilizată în ansamblul ei, cu toate legile, convențiile sociale și regulile morale ale acestei lumi [...] El disprețuiește și detestă morala actuală a societății în toate motivațiile și manifestările sale. Pentru el este moral tot ceea ce contribuie la triumful revoluției; imoral și criminal tot ceea ce o împiedică [...] Aspru cu sine însuși, el trebuie să fie neîndurător și cu alții. Toate sentimentele duioase care efeminează, ca de exemplu legăturile de rudenie, de prietenie, dragoste, recunoștința, onoarea chiar, trebuie să le înăbușe sub unica și recea pasiune pentru cauza revoluționară. Nu există pentru el decât o singură bucurie, o singură consolare, recompensă și satisfacție: victoria revoluției”².

Textul de șapte pagini (publicat în Rusia, în 1871, în timpul procesului discipolilor lui Neceaev) împreună cu *Scrisoarea lui Ceadaev* (1836) au marcat decisiv gândirea și acțiunea politică a comuniștilor.

Tinerii anarhiști își imaginau revoluția ca pe un eveniment care avea să modifice în întregime nu doar aspectele ordinii publice și social-economice, ci însăși existența umană. După expresia lui Troțki, urmau „să schimbe lumea”. Țelul lor

¹ Printre recomandările bibliografice de substanță care sintetizează geneza și evoluția conceptului și categoriei „revoluționarului de profesie”, v. Richard PIPES, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, trad. Constantin Părcălabu, Editura Humanitas, București, 1998, și Alain BESANÇON, *Originile intelectuale ale leninismului*, trad. Lucreția Văcar, Editura Humanitas, București, 1993.

² V. Alain BESANÇON, *Originile intelectuale ale leninismului*, cit., pp. 119-125.

era să elibereze „adevărata“ natură umană de sub apăsarea proprietății private și a instituțiilor generate de aceasta. Adaptarea și aplicarea acestor principii a creat cultul „revoluționarului de profesie“ ilustrat de Lenin și tovarășii săi. Biografiile lor sunt o alternanță de arestări, evadări, exil, activități clandestine, domiciliile ilegale. „Revoluționarul de profesie“ de sorginte comunistă se consideră pe sine unul dintre „cetățenii voluntari ai unei republici care nu cunosc decât propriile lor legi, propriul lor cod de onoare, propriile ritualuri, semenii lor, gradele lor, proprii lor renegați și excluși, marcați de semnul ideologiei lor, obsedați de grija de a demasca agenții dubli infiltrați în mijlocul lor“¹.

Ideea lui Lenin că muncitorii aveau nevoie de un corp de preceptori – „revoluționari de profesie“ care să le insuflă ardoarea necesară –, a avut unul dintre cele mai profunde efecte pentru istoria secolului XX. Dintru-început însă contactul direct cu muncitorii l-a dezamăgit pe Lenin. În primele relații cu ei, acesta optase pentru strategia de a distribui în fabrici broșuri în spiritul revendicărilor lor economice, cu speranța că îi va ridica împotriva autorităților, atrăgându-i în lupta politică. Arestat ca urmare a acestor acțiuni și exilat trei ani în Siberia, Lenin a devenit convins de apolitismul muncitorilor. Îi considera puțin interesați de politică și impermeabili la agitația revoluționară. Aprecia sindicatele ca „nerevoluționare“, de vreme ce acceptau capitalismul. Fiind dispuși la înțelegeri cu patronii, muncitorii nu vor înfăptui niciodată revoluția prin ei înșiși. În consecință, proletarii trebuie conduși de o mână de aleși – „revoluționarii de profesie“ – a fost concluzia lui Lenin în 1902. „Niciodată în istorie – scrie el – o clasă nu a învins atâta vreme cât nu a dat naștere unor lideri politici [...] capabili să organizeze mișcarea și să o dirijeze. Trebuie să pregătim oameni care să-și dedice revoluției nu doar verile lor libere, ci întreaga lor viață“².

Astfel s-a impus categoria „revoluționarilor de profesie“ a căror preocupare – înainte și după luarea puterii – a fost să acționeze în numele muncitorilor, în numele întregului popor, apoi. Profitând de anarhia politică și autarhismul structurilor sociale ale Rusiei, acești „revoluționari de profesie“ au luat puterea „în numele poporului“ fără a avea curajul, nici în 1917 și nici în cei 70 de ani care-au urmat, să încerce să obțină un real mandat popular.

După Octombrie 1917, supraviețuitorii acestei existențe de aventurieri au intrat în componența areopagului puterii comuniste: Biroul Politic al PCUS. În plină revoluție și război civil, sarcinile „revoluționarilor de profesie“ erau de a ține discursuri și a redacta articole; ei dădeau instrucțiuni și primeau o avalanșă de vizitatori. Principala sarcină pe care declarau ei că și-o asumaseră era „educația revoluționară a maselor“. Din biografiile lor au fost înlăturate episoadele fără legătură directă cu „cauza“, iar „meritele revoluționare“ au fost hiperbolizate ori eliminate în funcție de conjunctura politică a vremii. „Nici un fel de materiale compromițătoare nu se dezvăluie în legătură cu un membru al Biroului Politic decât dacă acesta este supus epurărilor“, a fost o altă regulă a propagandei comuniste prin care s-a favorizat formarea reprezentărilor sociale despre liderii comuniști în concordanță cu ideologia³. Prin analogie cu proprietarii de magazine, care atunci când

¹ Nicolas WERTH, „Les derniers jours du tyran“, în *L'Histoire*, février 2003, pp. 35-42.

² V.I. LENIN, *Ce-i de făcut?* (1902), în *Opere complete*, vol. 6, Editura Politică, București, 1962, p. 325.

³ Pavel SUDOPLATOV, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, Editura Elit Comentator & Eleusis, trad. Ana Irina Ionescu, București, 1996, p. 264.

se îmbogățesc își inventează genealogii aristocratice, tot așa și „revoluționarii de profesie” și-au creat biografii pe măsură – după cum observă același Troțki (1943) – rezultatul lor fiind o nouă istorie¹.

Armata subterană a cominterniștilor

Strategia „revoluției permanente” formulată de Al. Helphand, cunoscut sub numele de Parvus, și conceptul de „internaționalism proletar” au fost determinante pentru evoluția istoriei contemporane. În numele lor a fost înființată în 1919, la Moscova, Internaționala a III-a Comunistă (Cominternul).

Partidele comuniste europene afiliate la Comintern aveau sarcina de a-și infiltra membrii în Parlamentele și sindicatele din țările respective pentru a le influența deciziile, și mai ales de a câștiga cât mai mulți adepți prin care să submineze ordinea statală unde acționau. Obiectivul final al Cominternului era declanșarea „insurecției armate” împotriva guvernelor burgheze existente și impunerea „dictaturii proletare”.

Secție a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Cominternul practica o politică dublă: de afirmare a „coexistenței pașnice” de către Moscova cu celelalte state europene și simultan de subversiune a lor. Conform rezoluțiilor primului congres, noile partide afiliate trebuiau să se supună unei „discipline de fier, militare” și să manifeste „o încredere tovarășească deplină” în deciziile centrului. Pe tot parcursul existenței sale, Cominternul a patronat, finanțat și dirijat de la Moscova o armată de agenți – „revoluționari de profesie”, răspândiți în întreaga Europă, ale cărei limbi de lucru erau rusa, germana și franceza. Cu mențiunea „strict confidențial” (de altfel, totul era secret, cu excepția revoltei față de „burghezi”) în Arhivele Cominternului se află *Regulile de conspirativitate ale partidului*. Regulile urmau să le aplice în țările unde erau trimiși, precum și în relațiile pe care le aveau cu „centrul”, ori unii cu alții în cadrul aceleiași filiale.

În condițiile conspirativității, „revoluționarii de profesie” erau puțini. Organizația lor avea nevoie de maestri ai activității în ilegalitate, indivizi apti să organizeze provocări, asasinat, atentate, greve, manifestații gălăgioase, mitinguri antiguvernamentale. Totodată, trebuiau să posede spiritul de aventurieri capabili să se deghizeze, să scape de urmărirea poliției, să viețuiască sub identități și cu adrese false oriunde în lume erau trimiși.

O dată numiți agenți ai Cominternului, acești oameni deveneau automat colaboratori ai secției externe a serviciilor speciale sovietice². Comuniștii din partidele străine, care se autoproclamau „secții” ale organizației comuniste mondiale conduse de Moscova, se supuneau necondiționat „centrului”. Pentru supravegherea și direcționarea lor exista și o Comisie Internațională de Control, grație căreia unii vor fi implicați în faimoasele *processe staliniste* din deceniul patru. Astfel, mulți cetățeni străini au fost judecați, și cel mai adesea condamnați la moarte și execuția, la Moscova.

¹ V. Dmitri VOLKOGONOV, *Troțki – eternul radical*, trad. Ana Irina Ionescu, Editura Lider, București, 1998.

² V. o analiză exhaustivă cu exemple elocvente în Christopher ANDREW & Oleg GORDIEVSKI, *KGB – istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, trad. Doina Mihalcea-Știucă, Editura All, București, 1993.

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, când „exportul de revoluție“ programat a fost înlăptuit cu ajutorul ocupației militare sovietice, foștii agenți cominterniști sunt desemnați conducătorii „statelor de democrație populară“. Primul Comitet Central legal al comuniștilor din România (1945) a fost alcătuit, în totalitate, din agenți cominterniști, toți comuniștii din România fiind subordonați directivelor Cominternului, de vreme ce PCdR nu era altceva decât o filială a sa. Desființarea formală a Cominternului, în condițiile de război specifice anului 1943, a potențat reprezentarea propagandistică a restrângerii categoriei agenților cominterniști la revoluționarii cu stagii la Moscova (Ana Pauker și Vasile Luca, spre exemplu). Ceilalți, care fuseseră în timpul războiului în închisorile românești (Gh. Gheorghiu-Dej ori Nicolae Ceaușescu), au fost reprezentați drept comuniști naționaliști. Și alte teorii propagandistice sunt la fel de false. Cum ar fi aceea că la 23 august s-a produs o „insurecție armată“ ca debut al unei „revoluții proletare“. În conformitate cu evidențele autorităților vremii, la finele celui de-al doilea război mondial, PCdR nu depășea o mie de membri. Comuniștii români nu fuseseră capabili să organizeze nici o formă de protest ori rezistență împotriva ocupației fasciste, cu atât mai puțin o „revoluție“.

Ce evoluție înregistrează „revoluționarii de profesie“ după instalarea la putere? Trăsătura esențială a noului regim sovietic – ce va fi după cel de-al doilea război mondial imitat în toate statele-satelit – a fost unitatea bazată pe disciplină și pe acceptarea necondiționată a deciziilor luate de organele superioare de conducere. O dată cu trecerea anilor, foștii ilegaliști se împuținează, iar prototipul „revoluționarului de profesie“ se schimbă. Acest „revoluționar“ de tip nou se remarcă, în principal, prin afirmarea dăruirii absolute față de ideologia comunistă și conducerea partidului și declararea ostilității față de tot ce este considerat burghez. Pe baza acestor însușiri, va fi selectat și promovat de organizațiile politice și de tineret din care face parte. Începând din anii '70 și până la prăbușirea regimului, congresele partidului din întreg lagărul comunist reprezentau un cor de voci specializat în recitalul angajamentelor față de partid și elogierea conducătorilor săi.

Tânărul Ceaușescu în categoria „revoluționarilor“

Conform actelor existente în comuna natală Scornicești, viitorul lider al României s-a născut în 23 ianuarie 1918, ca fiu al lui Andruța și al Licsandrei Ceaușescu, de profesie agricultori¹. Părinții lui au avut cu totul zece copii, doi dintre frați, în viață, purtând același nume – Nicolae.

Împovărată de sărăcie, familia acceptă cu ușurință exodul copiilor către Capitală, în căutarea unui rost care i-ar ajuta să-și asigure existența. Astfel că imediat după cele patru clase primare, micul Nicolae a plecat la București unde deja viețuiau doi dintre frații săi mai mari – Marin și Niculina. Ajunge în casa surorii, care conta ca una ce-și făcuse deja un rost – avea o familie unde putea fi înghesuit și fratele mai mic. Niculina se măritase cu un cizmar pe nume Rusescu, în casa și atelierul căruia va face diverse treburi, la început, micul cumnat. Probabil că lui Nicolae nu i-a plăcut meseria – și cine ar fi ales-o dacă ar fi avut alternativă? – astfel că va

¹ „Registrul Stării Civile pentru Nașteri al Primăriei Scornicești, județul Olt, Act de Naștere nr. 1“. Ziua lui de naștere a fost însă sărbătorită cu mare fast în toți anii puterii sale în data de 26 ianuarie. V. *Jurnalul Național*, ediție de colecție, 24 ianuarie 2005, p. 2.

trebăului, o vreme, ucenic într-un magazin alimentar. În cele din urmă, cumnatul îl plasează într-o cismărie de lux la un meșter prieten. Cei 12-13 ani ai copilului nici nu permiteau prea multe opțiuni, legislația interzicând munca minorilor în sectoarele industriale.

Ca și frații săi, Nicolae nimereste într-un mediu de mici meseriași cu simpatii comuniste. Cumnatul său Rusescu, meșterul cizmar de pe Calea Victoriei, fratele său Marin (lucrător într-un magazin alimentar) sunt deja implicați în activități care contează ca sarcini comuniste. Printre altele, din solidaritate cu numărul mare de muncitori arestați în urma grevelor de la Grivița din februarie 1933, sunt întocmite liste de subscripție în favoarea celor închiși și de protest față de măsurile autorităților. Micul Nicolae va fi trimis de meșterul său de la un cunoscut la altul cu asemenea liste. În noiembrie 1933, lucrătorii cizmari au organizat, la rându-le, un protest pe fondul mării crize economice a vremii. Pentru că participase la eveniment, Nicolae Ceaușescu a fost arestat în 23 noiembrie pentru dezordini de stradă. Deoarece avea doar 15 ani, după trei zile, Parchetul Județean Ilfov l-a pus în libertate¹.

Se pare că micul ucenic era întrebuințat mai mult în calitate de curier. În iunie 1934, când a fost rejudecat, la Craiova, „procesul ceferiștilor” condamnați la ani grei de închisoare după grevele de la Grivița, Nicolae Ceaușescu vine la proces, împreună cu alți trei tineri, cu liste de subscripții în favoarea celor judecați și proteste ale muncitorilor. Cei patru tineri înaintază completului de judecată listele cerând, în numele semnatarilor, eliberarea condamnaților. Tinerii au fost reținuți de poliție – loc unde Nicolae declară că primise pentru respectiva activitate plata de 400 lei – dar sunt eliberați. Este însă un prim contact, chiar dacă indirect, cu viitori conducători ai partidului, în proces fiind judecați Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Constantin Doncea, Gheorghe Petrescu, Gheorghe Vasilichi. În climatul de vânătătoare al comuniștilor după grevele din 1933 ce stârniseră ecouri și neliniște printre autoritățile vremii, Nicolae Ceaușescu a fost arestat pe 26 august 1934. Minor fiind încă, nu a fost condamnat, dar i s-a interzis să mai locuiască în Capitală, fiind trimis la părinții săi din Scornicești. A mers însoțit de jandarmii satelor din post în post până la „vatră”. Ne putem lesne imagina revolta părinților împotriva acțiunilor fiului precum și rezerva cu care a fost primit de consăteni când a fost adus în sat de jandarmi. Nu e de mirare, așadar, că în 1935 părăsește ilegal locul de baștină și se întoarce în anonimatul Capitalei².

De acum încolo – cu sau fără voia sa – zarurile erau aruncate. Locuind ilegal în București, fiind în atenția poliției pentru activități subversive comuniste, tânărul nu mai are în față nici o altă alternativă decât calea militantismului comunist. Partidul comunist fiind interzis în România încă din 1924, ca să supraviețuiască, tânărul Ceaușescu intră în tagma aventuroasă a „revoluționarilor”. Finanțați prin intermediul fondurilor sovietice sosite în țară sub forma Ajutorului Roșu, ascunzându-se în diverse case conspirative, fără alte relații decât cele impuse de rațiunile de partid, hăituiți de forțele de ordine și fără nici o perspectivă într-o țară unde respectivul partid era cel mai mic din Europa, printre acești „revoluționari” la 17 ani tânărul Nicolae Ceaușescu este deja un proscris.

În spiritul sarcinilor de partid care i-au fost transmise, străbate diverse localități din sudul Olteniei cu scopul de a racola tineri aderenți la partid. Un gen de prozelitism cu infime șanse de succes. Cert este că fiind surprins de către autorități

¹ Ilarion ȚIU, „Curier plătit al comuniștilor”, în *Jurnalul Național*, ediție de colecție, 24 ianuarie 2005, p. 3.

² *Ibidem*.

cu material propagandistic comunist asupra sa, în ianuarie 1936 a fost arestat în comuna Ulmi (Dâmbovița)¹.

Începea, astfel, la debutul în maturitate, viața de închisoare. Ancheta s-a desfășurat vreme de patru luni, în timpul acesta fiind la Brașov, în stare de privare de libertate. În procesul ce va urma vor fi implicați 19 comuniști. Andruță Ceaușescu, la sfatul cine știe cui, solicită tribunalului clemență pentru fiul rebel pe considerentul îngăduinței pentru tinerețea sa. Tânărul Nicolae Ceaușescu are însă o atitudine în proces care împiedică orice atitudine favorabilă din partea judecătorilor săi. Conform indicațiilor din acea vreme pe care le primeau inculpații comuniști din partea Cominternului, devine „din acuzat acuzator“. Cele ce se petrec în sala tribunalului – acuză el – sunt o judecată „sub un regim fascist“. Primește astfel o pedeapsă de 2 ani închisoare și 2 000 lei amendă. Pedeapsa este dată pentru „deținere de mijloace de provocățiune“ și „participare la asociațiuni secrete“. La acestea, instanța mai adaugă șase luni de închisoare pentru insultă și domiciliu obligatoriu, vreme de un an, după ispășirea pedepsei, la Scornicești².

Momentul contează și ca debut al său în presa vremii. Impresionat de tânărul de 17 ani, un alt tânăr, gazetarul de stânga Eugen Jelebeanu, îi face următorul portret: „Ceaușescu e un copil. Dar un copil cu o inteligență și de o maturitate surprinzătoare. E scund, slab, cu ochii mici și vioi, două boabe de piper, vorbește limpede, puțin prea repede, parcă voind să spună deodată tot ce știe“³.

Atât de tânăr fiind, a fost dus la Doftana, închisoare temută în epocă pentru condițiile sale deosebite. În aceeași perioadă, acolo au fost aduși și alți deținuți comuniști. Printre ei erau cei în favoarea cărora acționase Ceaușescu la procesul din Craiova (mai puțin Doncea, Vasilichi și Petrescu – evadați între timp în URSS) și alți viitori lideri comuniști: Emil Bodnăraș, Vasile Luca, Alexandru Moghioroș, Alexandru Drăghici. Este momentul în care se va apropia de Gheorghiu-Dej cu care se va reîntâlni în închisoarea Caransebeș și lagărul din Târgu-Jiu.

De la Doftana a fost eliberat în 8 decembrie 1938. Se va întoarce la același tip de existență pe care-l părăsise la arestarea sa din 1936. În condițiile războiului din Europa, autoritățile românești declanșează însă alt val de arestări în rândurile comuniștilor. Nicolae Ceaușescu nu a făcut parte din primul tur de arestați, deoarece reușise să se ascundă. A fost însă condamnat în absență la trei ani închisoare plus 20 000 lei amendă (echivalentul amenzii fiind alte 200 zile de închisoare). În iunie 1940 a fost prins și închis. Traseele închisorilor sale sunt comune celorlalți comuniști până în august 1944. Spaima autorităților de viitorul care nu se arăta deloc bun aliaților lui Hitler, a condus la eliberarea unora dintre ei. Astfel că în 4 august 1944 Nicolae Ceaușescu a ieșit din închisoare⁴.

Intrarea armatelor sovietice în România și mișcarea subterană ce a urmat după planurile și cu sprijinul sovieticilor, îi aduce în numai trei ani pe comuniști la întreaga putere. Astfel că vreme de 45 de ani – din 1944 și până în 1989, Nicolae Ceaușescu a deținut diverse funcții de vârf – din 1965 fiind primul om al României, iar din anii '70, un lider cu puteri absolute.

Printre cele mai însemnate funcții ale sale și anomaliiile exercitării responsabilităților acestora remarcăm: în 1944 este în fruntea mișcării comuniste de tineret

¹ Ilarion ȚIU, Cornel MICU, „Din temniță la cârma țării“, în *Jurnalul Național*, ediție de colecție, 24 ianuarie 2005, pp. 4-5.

² *Ibidem*.

³ V. Ion PETCU, *Ceaușescu. Biografie neretușată*, Editura Românul, București, 1994, p. 64.

⁴ Ilarion ȚIU, Cornel MICU, „Din temniță la cârma țării“, cit., pp. 4-5.

(UTC), la 28 de ani este membru al CC al PCR (1945), din 1946 și până la moarte a fost deputat în Marea Adunare Națională, la 32 de ani este general maior (fără să fi făcut o singură zi de armată), în 1954 este secretar cu probleme organizatorice al CC – liderul de care depind toate promovările în partid. Moartea lui Gheorghiu-Dej (martie 1965) îi aduce puterea deplină. Cu o uluitoare viteză îi elimină din funcții pe foștii ilegaliști și se înconjoară de oameni din generația sa, sau mai tineri, al căror prototip se încadrează în schema noului „revoluționar” – promovat pentru excesul de obediență, linguseală și zel în campaniile „luptei de clasă” din anii 50 și în cele propagandistice.

Vom observa din aceste detalii că biografia lui Ceaușescu nu poate fi încadrată în traseele unei evoluții normale. De la copilul privat de afecțiunea și grija firească a unei familii, a devenit tânărul hăituit de autorități în existența clandestină unde ajunsese din întâmplare, apoi deținutul frustrat ca orice condamnat de anii de închisoare. După asemenea existență frustrantă și plină de agresivitate, la 26 de ani, tânărul Ceaușescu ajunge în nucleul unui nou tip de putere care distruge structurile societății tradiționale. Din înălțimile sale doar moartea îl va doborî.

Un „nou curs” politic

Fără a insista asupra politicii sale interne și externe, din dorința concentrării analizei asupra finalului său deosebit, vom menționa ca apogeu al ei momentul 1968 ce va fi și factorul declanșator al popularității de care se bucură în plan extern. De asemenea, ca trăsături importante ale carierei sale – activismul extrem în promovarea imaginii sale de campion al antisovietismului și voluntarismul care se accentuează cu fiecare an de putere.

În analizele care se fac asupra perioadei Ceaușescu în istoria României, se menționează adesea ca etapă declanșatoare a „noului curs” al politicii sale, care se va solda cu finalul tragic al evenimentelor din decembrie 1989, vizita întreprinsă în 1971 în țări comuniste asiatice¹. S-a evocat deseori momentul și prin corelațiile stabilite de relatările lui Ion Iliescu de după 1989. Acesta afirma că „marginalizarea” sa se datorează opoziției la proiectele lui Ceaușescu inspirate de acea vizită².

Datorită documentelor de arhivă suntem acum în măsură să cunoaștem ce s-a întâmplat atunci. În 25 iunie 1971 a avut loc ședința Comitetului Executiv al CC al PCR, o ședință care ține 2, 10 ore, al cărei scop este prezentat de Ceaușescu ca fiind „o informare despre ceea ce am făcut în aceste patru țări din Asia și să vedem ce părere are Comitetul Executiv, mai ales că săptămâna viitoare plecăm iarăși și apoi ar fi prea târziu”³.

În fața celor prezenți⁴, Ceaușescu expune astfel impresiile sale de călătorie:

¹ *Ibidem*.

² În iunie 1971, Ion Iliescu era secretar al CC cu probleme de propagandă.

³ Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie 1971, ANIC, Fond 1, Dosar 12/1971, f. 10.

⁴ Au participat conform stenogramei: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Pană, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Maxim Berghianu, Florian Dănilache, Janos Fazekas, Petre Lupu, Dumitru Popa, Dumitru Popescu, Leonte Răutu, Gheorghe Stoica, Ștefan Voitec, Iosif Banc, Petre Blajovici, Miron Constantinescu, Mihai Dalea, Mihai Gere, Ion Iliescu, Ion Ioniță, Vasile Patilineț, Ion Stănescu. În calitate de invitat – Ștefan Andrei, în acel moment prim adjunct al șefului Secției Internaționale a CC al PCR.

„La ducere spre China ne-am oprit la Novosibirsk și Omsk, unde am fost bine primiți de tovarășii de la comitetele regionale respective¹. La Pekin am avut parte de o primire deosebit de bună. În primul rând, la primirea pe aeroport au venit practic toți conducătorii de partid și de stat care puteau veni, pentru că ceilalți erau bolnavi și nu se puteau deplasa. Primirea a fost deosebită la aeroport și din partea populației; pe urmă în oraș o primire de sute și sute de mii de oameni, dar nu grămadă cum se iese la noi, ci în mod organizat – cu școli, fanfară, jocuri sportive, dansuri. Și la coreeni la fel a fost. Și cred că avem și de învățat, totul era ordonat. A fost un fel de sărbătoare, o manifestare sărbătorească. În piețe era scris cu steaguri și cu trupuri: «Trăiască prietenia chino-română» – în limba chineză și română. Erau lozinci multe despre prietenie, despre lupta împotriva imperialismului, împotriva presiunilor de tot felul².

Festivitățile chineze rememorate de Ceaușescu vor fi copiate în anii următori în România.

Un gest de mare curtoazie i s-a părut lui Ceaușescu faptul că unii dintre conducătorii chinezi au fost aduși din spital pentru a se întâlni cu oaspeții români (însăși soția lui Mao lasă neplăcerile unei boli deoparte pentru a se achita de obligațiile protocolare care-i revin). Asupra documentelor prezentate nu se insistă – protocolarele încheiate fiind la dispoziția participanților la ședință – dar se menționează raportul între discursurile celor două părți (în favoarea părții române în primele întâlniri, apoi se ajunge la paritate)³. Interesante sunt referirile la revoluția culturală chineză în versiunea gazdelor („A fost vorba de o luptă între două linii, de faptul că se crease o stare de spirit periculoasă, că erau foarte mulți din foștii moșieri feudali care dețineau și posturi de răspundere, că se crease o stare de ploconire în fața străinătății și o anumită mentalitate de îmburghezire și toată activitatea a fost de a dezrădăcina această mentalitate, de a așeza lucrurile ca oamenii să înțeleagă principiile revoluționare și să fie educați prin muncă⁴).

Menționează și pacifismul chinezilor – cu sovieticii și cu celelalte țări socialiste vor să normalizeze relațiile. Dar, comentează Ceaușescu: „Sigur, au spus ei, problemele ideologice nu pot fi rezolvate acum, trebuie timp: așa cum a spus Mao Tze Dun trebuie 8 000 de ani⁵. De remarcat, de asemenea, opțiunea chinezilor pentru relații bilaterale. În legătură cu speculațiile făcute privind rolul lui Ceaușescu în relațiile internaționale, reținem următoarele afirmații: „Ne-au spus că sunt gata să-l primească pe Nixon, însă problema principală este Taiwanul. În legătură cu ONU ne-au mulțumit pentru sprijinul care îl dăm, s-a scris și în comunicat, sunt interesați să meargă la ONU. În general ei ne-au mulțumit pentru ajutorul dat în ceea ce

¹ Prin tradiția instituită în vremea lui Dej, la călătoriile ce le efectuau liderii comuniști români în China (ne aflăm în perioada neînțelegerilor ruso-chineze!) aceștia făceau – la dus și la întors – câte o escală în Uniunea Sovietică unde aveau întâlniri cu conducătorii sovietici pe care-i informau asupra celor ce urmau să le discute sau fuseseră discutate. Motivația era de a nu lăsa impresia că săvârșesc o trădare față de sovietici. V. Lavinia BETEA, *Maurer și lumea de ieri; mărturii despre stalinizarea României*, ed. a 2-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.

² Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie 1971, ANIC, Fond 1, Dosar 12/1971, f. 11.

³ Asemenea considerații sunt tipice și pentru ședințele Biroului Politic al CC al PMR din vremea lui Gheorghiu-Dej, Ceaușescu menținând, în acest sens, tradiția.

⁴ Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 iunie 1971, ANIC, Fond 1, Dosar 12/1971, f. 12.

⁵ *Ibidem*, f. 13.

privește dezvoltarea relațiilor lor cu alte state unde ei sunt interesați¹. Relatăriile românilor despre CAER îi determină să exprime un punct critic cu privire la „dorința aceasta de dominație, șovinismul de mare putere și social-imperialismul”².

Ce observă liderul român despre chinezii de rând? Că lumea este „îmbrăcată și încălțată”³, observație care continuă, cu siguranță, reflecții mai vechi din perioade de acută criză ale Chinei comuniste. Dar observațiile care vor determina o schimbare radicală a politicii românești par următoarele: „Există o mobilizare generală a poporului, de la copii până la oamenii bătrâni, toți sunt mobilizați, puși la treabă să învețe, să lucreze; unul nu stă. Ciu En Lai spunea: toată lumea trebuie să muncească, trebuie să facă ceva, nu se poate altfel [...] Totul este produs de noi, ne-au spus, nu vrem să importăm când vorbim de forțele proprii, vrem să-i facem pe oameni să înțeleagă că ei pot și trebuie să facă totul: înainte se crease o mentalitate că așteptau totul din străinătate”⁴. Acesta e momentul care, probabil, va genera politica de austeritate a importurilor și de elogiare a potențialului românesc. Deja primele măsuri au și fost luate: „I-am spus tovarășului Avram – nu-ți mai dau nimic la import” – zice Ceaușescu⁵.

Vizitele în universități și școli sunt alte surse de inspirație. Acolo se află ateliere-școală unde elevii și studenții învață să producă⁶. A văzut lacuri și bazine de acumulare de unde apa este trimisă către recolte⁷. Iar în comunele populare a găsit sursa de inspirație pentru ceea ce vor fi în România „consiliile unice agroindustriale”. A văzut și metroul din Pekin, dar și inovațiile în domeniul politic – „comitetele revoluționare” care conduc și producția și activitatea educativă⁸. În viitorul apropiat, comitetele de partid din întreprinderile românești vor conduce la rându-le și producția, dar vor intensifica și controlul politico-ideologic. „În general – conchide Ceaușescu – ne-au lăsat o impresie foarte bună. Au de toate – electrotehnică, electronică, instalații de aer condiționat ș.a.m.d. N-au importat nimic și au făcut lucruri foarte bune [...] Noi tot umblăm să vedem în Italia, în Elveția, să aducem specialiști din vest”⁹.

Și despre Coreea impresiile sunt pozitive. Totul a fost bine organizat în serbarea de primire („peste tot este disciplină”) și „nu merg pe import cum facem noi”¹⁰. Respectul față de muncitori și disprețul față de știința cadrelor tehnice îi place cu deosebire lui Ceaușescu, iar în raport cu ceea ce a văzut în Coreea de Nord își face autocritica. „Noi nu folosim cadrele de muncitori vechi, cu experiență, ca împreună cu inginerii să le dăm să rezolve anumite probleme. Altfel nu se poate. Acolo unde am antrenat muncitori, problemele au fost rezolvate. Inginerul nu a pus mâna pe ciocan, nu știe cum se face o mașină; el știe să facă desenul mașinii și te trimite s-o cumperi din străinătate [...] Noi nu cunoaștem ce se întâmplă în alte țări pentru că toată lumea se gândește numai la America, Franța, Germania și Japonia; nu se mai uită și în altă parte”¹¹.

¹ *Ibidem*, f. 17-18.

² *Ibidem*, f. 18.

³ *Ibidem*, f. 19.

⁴ *Ibidem*, f. 21.

⁵ *Ibidem*, f. 21.

⁶ *Ibidem*, f. 22.

⁷ *Ibidem*, f. 23.

⁸ *Ibidem*, f. 26.

⁹ *Ibidem*, f. 30-31.

¹⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹¹ *Ibidem*, f. 34.

După o trecere în revistă a celor văzute, Ceaușescu nu pierde prilejul să-i critice pe membrii delegației:

„Plus că aparatul nostru este indisciplinat. Eu sunt nemulțumit de felul cum s-au purtat tovarășii din delegație: au fost refractari și n-au ajutat delegația. De altfel, le-am spus, au pus mâinile în buzunar ori s-au încuiat în camere, n-au activat, n-au depus eforturi. Sigur, tovarășul Maurer a fost bolnav; însă să spun drept a exagerat și el, pentru că practic nu a mers nicăieri și aceasta a lăsat o impresie proastă. Sigur, nu este ușor, el a fost bolnav, este adevărat. Însă și a sta închis în cameră și să nu ieși nicăieri, tot nu este bine. Eu mă refer la ceilalți tovarăși, care sunt tineri și care trebuiau să fie preocupați, pentru că acolo erau multe probleme, fiecare se băga în cameră și aștepta să fie sculat, să fie invitat. În ce privește pregătirea materialelor, am avut cei doi consilieri, pentru că practic Iliescu nu a lucrat cum trebuie. Am avut pe cei doi consilieri – Dobrescu și Mitea. La comunicat au lucrat Andrei și Macovescu. Eu o spun numai așa, pentru că va trebui să tragem învățăminte“¹.

Acesta e conținutul ședinței, în fapt un monolog al lui Ceaușescu alcătuit din impresii și observații. Urmează o nouă vizită în Finlanda², după care vor fi promulgate faimoasele „teze din iulie“ inspirate de călătoria în Asia.

În 15 iulie 1971, Comitetul Executiv al CC al PCR adoptă și măsura organizatorică datorită căreia Ion Iliescu a fost înlocuit din funcția de secretar cu propaganda cu Dumitru Popescu. Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă este transformat în organism de partid, subordonat direct CC al PCR în fruntea lui fiind același Dumitru Popescu³.

Din acest punct se va trece la subordonarea deplină a artei și culturii politicii, va fi promovat cu intensitate național-comunismul, iar țara va fi transformată într-o insulă care încearcă să iasă din circuitul economic internațional prin producerea (deseori la modul artizanal) a tuturor produselor de care are nevoie.

Național-comunismul românesc

Naționalismul comunist are însemnate resurse în perioada interbelică. Statele din sud-estul Europei excelează în ambițiile promovării statutului de state naționale cu mari tradiții și misiuni istorice.

Încă de la mijlocul secolului precedent, W. Kolarz avertiza că această parte a Europei, datorită amestecului de naționalități, reprezintă un „alt Orient Mijlociu“. Majoritatea popoarelor din estul și centrul Europei au devenit națiuni istorice la sfârșitul secolului al XVIII-lea, modelate de către „forțele supranaționale“ ale Bisericilor și mișcărilor socialiste. Ideea unei „misiuni naționale“, care a fost inculcată mulțimilor din aceste regiuni, a degenerat în reprezentări și ideologii de factură naționalistă și imperialistă, a stârnit aspirații teritoriale și a generat, implicit, situații etnice conflictuale, explozive, în special, în mozaicul etnic al Balcanilor.

Ideile predominante ale acestor popoare asupra extraordinarelor lor misiuni în istorie, au fost clasificate astfel de către W. Kolarz:

¹ *Ibidem*, f. 34.

² Vizita în Finlanda a avut loc în perioada 29 iunie-3 iulie 1971.

³ Constantin PĂIUȘAN, Narcis ION, Mihai RETEGAN, *Regimul comunist din România, o cronologie politică (1945-1989)*, Editura Tritonic, București, 2002, p. 160.

- „1. Credința în rolul special al națiunii lor în apărarea creștinătății și a civilizației occidentale (unele dintre ele își atribuie rolul de salvator al Occidentului prin luptele împotriva Otomanilor, altele de moștenitor al tradiției romane și latine);
2. Credința în misiunea lor antislavă (românii și ungurii își arogă meritul de a fi împiedicat unirea slavilor de nord cu cei din sud);
3. Credința că ar fi moștenitorii unor vechi și mari provincii istorice («Marele Regat al Moraviei», «Regatul Sfântului Ștefan», «Imperiul Daco-Roman»);
4. Credința că datorită unor adevărate «drepturi istorice», «naționalitatea dominantă» este proprietară unică și indiscutabilă a întregii țării”¹.

Referindu-se la imposibilitatea românilor de a-și determina originea și evoluția în primul mileniu al erei noastre, istoricul F. Lot îi consideră „o enigmă și un miracol al istoriei”². Una dintre teoriile cu care elitele românești au hrănit mentalul colectiv, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, afirma că misiunea nației a fost aceea de a apăra Europa împotriva expansiunii otomane și rusești („bastion al civilizației europene și creștine contra Orientului”). După cel de-al doilea război mondial, imitarea modelului sovietic a impus abandonarea tradițiilor și, implicit, a ideologiei naționaliste. Dacă, în prima fază a sovietizării, legăturile dintre români și slavi au fost amplificate și tratate în nuanțe pozitive, în anii '60 ideologia comunistă a adoptat *naționalismul*. Prin această nouă manipulare „a fost indusă românilor vocația unității” – conform definiției pe care o dă L. Boia procesului care a condus la două interpretări divergente în istoria României: interpretarea naționalistă și interpretarea socio-conflictuală în termenii luptei de clasă³.

În analiza focalizată pe *comunismul național* ca trăsătură a politicii lui Ceaușescu în plan intern și extern, remarcabilă este, în primul rând, tendința de identificare a ideologiei din 1971-1989 cu un model de gândire autohton, cu geneză și aspirații locale.

Naționalismul românesc se înscrie însă într-o etapă de evoluție tipică regimurilor comuniste, numită „național-comunism”. Remarcabilă este în cazul ei „tendința comună de a proslăvi ideologic un comunism «pur și dur», încurajând totodată comportamente populare naționaliste”⁴. Premisele au apărut la moartea lui Stalin când lupta pentru putere declanșată la Kremlin a condus la denunțarea „cultului personalității” defunctului lider. Conducătorii din statele-satelit s-au pomenit, la rândul-le, acuzați de către noii pretendenți la posturile de vârf, de „stalinism” (interpretat și ca aservire a intereselor naționale Uniunii Sovietice). În geneza acestei etape, mai trebuie luat în considerare și conflictul sovieto-chinez de la finele deceniului șase care distruge hegemonia totală a Kremlinului și creează doi poli ai lumii comuniste. Specularea disputelor sovieto-chineze face posibilă exprimarea unei poziții diferite de cea sovietică, fapt ce facilitează ieșirea unor state-satelit de sub „umbrela” sovietică. „Declarația de independență” din aprilie 1964, elaborată în timpul lui Gheorghiu-Dej, a fost documentul programatic prin care România își afirma public *național-comunismul*. Conceptul „relațiilor diferențiate” cu țările blo-

¹ V. Walter KOLARZ, *Mituri și realități în Europa de Est*, trad. Oana Suditu, Editura Polirom, Iași, 2003.

² Ferdinand LOT, *Les Invasions barbares et le peuplement de l' Europe*, Paris, 1937, p. 278.

³ Lucian BOIA, *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția a 3-a, Editura Humanitas, București, 2002, p. 126.

⁴ Jean François SOULET, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, trad. Silvia Albișteanu și Ana Zbârcea, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 156.

cului de Est, aplicat de Occident în această perioadă – ce însemna tratarea lor în funcție de tendința de ieșire de sub hegemonia sovietică – a condus la succesul pe plan internațional al „naționalismului” promovat de liderii comuniști¹. Pe un asemenea fond contextual, aceștia instituie cultul propriei lor personalități.

În cazul național-comunismului, valențele pozitive ale apartenenței la o națiune comunistă și caracteristicile acesteia, reprezentate, în principal, de cele ale conducătorului ei, au fost hiperbolizate. De asemenea, conform modelului chinezesc, în România se produce o „minirevoluție culturală” care presupune subordonarea totală a artei și culturii controlului ideologic. Protocronismul ca viziune asupra culturii și civilizației românești întregeste ansamblul schimbărilor al căror rezultat va fi izolarea și deturnarea vieții spirituale de la normalitatea conexiunilor tipice secolului XX. Într-o lume ale cărei trăsături se raportează la crearea unor rețele globale de comunicare, granițele României sunt impermeabile unei informații alternative ori insubordonate dogmei controlate de cenzorii regimului. Simultan, în plan economic este elogiata progresul prin renunțarea la importul de tehnologie și produse din alte țări, schimburile economice fiind, în general, restrânse la materiile prime indispensabile funcționării unor capacități economice concepute fără studii corespunzătoare de eficiență și fezabilitate. În scurt timp, datorită acestei politici, economia va suferi mari pierderi, ascunse populației, într-o primă etapă, prin mari împrumuturi.

Țările unde se afirmă mai puternic și asemănător „național-comunismul” sunt Albania, Coreea de Nord, Cuba, România și Vietnamul. Procesul conține și o acțiune complexă de *rescriere integrală a istoriei*. După ce valorile naționale fuseseră suprimate în etapa de comunizare, în noua etapă au fost reafirmate selectiv, cu semnificații în sprijinul noilor regimuri dictatoriale. Astfel, F. Castro întruchipează figura unui *caudillo* latino-american, E. Hodja încearcă să se identifice cu Skanderbeg (prințul care în secolul XV a ținut piept cotropitorilor turci), iar Kim Ir Sen se vrea un „împărat al dimineților liniștite”. Ceaușescu împrumută un amalgam de trăsături de la eroii epocii medievale și moderne care afirmă „spiritul de independență și unitate națională” – idei desemnate propagandistic ca „firul roșu conducător” în istoria românilor.

În respectiva perioadă, istoria a fost rescrisă astfel ca partidul, reprezentat de conducătorul său, să întruchipeze aspirațiile populare din epocile anterioare.

„Noi comuniștii – afirmă N. Ceaușescu în 1969 – considerăm că este o datorie de onoare de a studia, cunoaște și cinsti cum se cuvine pe cei care au contribuit la făurirea națiunii noastre, pe cei care și-au dat viața pentru libertatea națională și socială a poporului român. Noi comuniștii suntem continuatori a tot ce are mai bun poporul român. Partidul Comunist Român nu a apărut întâmplător în România. El este rezultatul unui întreg proces istoric de dezvoltare economico-socială care a dus la maturizarea clasei muncitoare, a luptei revoluționare și la formarea Partidului Comunist Român. Oare cum ar fi posibil ca un partid care își propune să conducă poporul pe calea făuririi unei orânduiri mai drepte, a orânduiri socialiste, să nu cunoască trecutul de luptă?... Oare cum s-ar simți un popor care nu și-ar cunoaște trecutul, nu și-ar cunoaște istoria, nu ar prețui și cinsti acea istorie? Nu ar fi ca un copil care nu și-ar cunoaște părinții și se simte străin în lume? Fără îndoială că așa ar fi, tovarăși.”²

¹ V. Pascal BONIFACE, *Relațiile Est-Vest 1945-1991*, trad. Luminița Săruleanu, Editura Institutului European, Iași, 1998.

² *Apud* Anneli Ute GABANY, *Cultul lui Ceaușescu*, trad. Iulian Vamanu, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 127.

Ce efecte psihosociologice are modelul național-comunismului? Modificările propagandistice au produs, desigur, schimbări și la nivelul nodului central al reprezentărilor sociale ale partidului și conducătorului. În concordanță cu teoria lui J.C. Abric¹, deși conținutul lor a rămas aparent același, schimbarea intervenită la nivelul nodului central al reprezentării partidului comunist, îi conferă o altă semnificație, diferită de cea a reprezentării precedente. Modificarea de semnificație în reprezentarea partidului, condiționează schimbări de semnificații și în reprezentarea liderului.

Ipostazierea partidului în „chintesența națiunii” (sintagmă des utilizată în discursul politic) a cunoscut însă un singur moment de validare în realitatea politică – poziția adoptată de liderii săi în cazul invaziei Cehoslovaciei din august 1968.

Deși documentele de arhivă și relatările unor martori din centrul de putere nu confirmă existența vreunei strategii prin care puteau fi aplicate declarațiile lui Ceaușescu, discursul său a creat milioane de români credința că liderul lor se distanțează de predecesori prin calitățile de conducător patriot și viteaz. „Întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre, clamase el în fața mulțimii în 22 august 1968. Fiți siguri, tovarăși, fiți siguri, cetățeni ai României că noi [liderii partidului, n. n.] nu ne vom trăda niciodată patria, nu vom trăda interesele poporului nostru”².

„Național-comunismul” are, în primul rând, semnificația unei tehnici de manipulare a maselor practică printr-o rescriere a timpului trecut în folosul puterii asupra prezentului. Conform acestei concluzii, istoricul G. Jandot a decelat etapele istoriei Albaniei, rescrise ca fundamente ale comunismului³, în România fiind aplicată o tehnică similară.

Concluzie argumentată cu analogia dintre algoritmul în patru etape al rescrierii istoriei Albaniei și României în aceleași scopuri:

a) Perioada ilirilor (considerați a fi strămoșii poporului albanez). Ca și despre daco-geți în România, despre iliri în Albania se scrie că ar fi format deja o comunitate culturală, economică și politică înainte chiar de la începutul erei noastre. Rezistența lor în fața cuceririi romane este amplificată.

b) Epoca în care Gjergj Kastrioti, zis Skanderbeg, se revoltă în 1443 contra turcilor plecând din cetatea Kruje unde a reușit să adune, sub unitatea aceleiași idei de independență națională, o mare parte din seniorii albanezi. Istoria medievală a celor trei provincii românești, Moldova, Țara Românească și Transilvania este prezentată ca o succesiune de alianțe și războaie în scopul rezistenței unitare împotriva expansiunii otomane.

c) Renașterea (*rilindja*) de la sfârșitul secolului XIX, când albanezii au manifestat o opoziție spirituală și armată față de ocupația otomană. Mișcarea va conduce la proclamația de independență din 1912. Războiul de independență din 1877 și formarea statului național unitar în 1918 sunt prezentate ca momentele care încununează, în spațiul românesc, aspirațiile claselor exploatate din epocile anterioare.

e) „Marea luptă antifascistă de eliberare națională” (aprilie 1939-noiembrie 1944) care a permis poporului albanez, condus de partidul comunist, să-i alunge

¹ Jean-Claude ABRIC, „Aspecte teoretice în reprezentările sociale”, trad. Ioana Mărășescu și Radu Nicolau, în Adrian NECULAU (coord.), *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*, Editura Știință și Tehnică, București, 1995, pp. 127-135

² Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la Marea Adunare Populară din Piața Palatului din 22 august 1968, în *Scânteia* din 23 august 1968.

³ Gjergj JANDOT, *Albanie 1944-1985. L'edification du national-marxisme*, teză de doctorat, Université de Montpellier-III, Paris, 1992.

pe italieni apoi pe germani. „Revoluția națională antifascistă și antiimperialistă“ va fi numită în cele din urmă lovitura de palat ce-a avut loc la 23 august 1944 în România.

Relația lider – partid – mulțime

„Tendința către despotism“ a „erei mulțimilor“ – al cărei debut a fost plasat la finele secolului XIX – poate fi considerată ca o temă majoră pentru raporturile lider-masă¹. În relația instituită de Ceaușescu, mulțimea este sugestionată de către lider, ca în orice regim totalitar, prin *cuvânt și măsuri represive*. Unul dintre sloganele tipice epocii sale este „Partidul, Ceaușescu, România“, liderul voind a se substitui în totalitate partidului în raporturile cu mulțimea.

Relația de sugestionare a fost facilitată de *obediință*. Fenomenul pare a fi o premisă socială de exercitare a măsurilor coercitive și opresive, tipice guvernărilor totalitariste. În planul psihologiei experimentale, asupra fenomenului obediinței, de referință se menține studiul lui S. Milgram (1963) conform căruia *comportamentul obedient al individului* poate fi definit ca mecanismul psihologic care leagă acțiunea individuală de scopul politic². Obediența permite și exercitarea actelor agresive împotriva altor semeni – acte înțelese ca sarcini de serviciu sau fapte eroice prin raportarea la comandamentele ideologice ale momentului.

Despre obținerea efectelor politice dorite cu ajutorul cuvântului s-a scris o bogată literatură de specialitate, cu relevanță pentru incomensurabila putere a discursului public. Toate tehnicile de sugestionare ale mulțimii sunt, de fapt, tehnici de propagandă, intrate în limbajul de specialitate sub denumirea de manipulari prin cuvânt. Ele se înscriu în clasificarea operată de P.G. Zimbardo și M.R. Leippe, după criteriul efectelor sociale, în *categoria manipularilor mari*³. Amplitudinea și durata acestor tipuri de manipulare este de cel mai înalt nivel.

În cazul manipularilor utilizate pentru „reformarea gândirii“ în regimul totalitar, R.J. Lifton (1969) a propus următoarea clasificare:

- a) Controlul comunicațiilor de masă;
- b) Manipularea „mistică“ (înțelegând prin aceasta, în primul rând, cultul personalității liderului);
- c) Cerința de „puritate“ a indivizilor;
- d) Cultul confesiunii (practicat în corelație cu „cerința de puritate“ și realizat prin criticile și autocriticile de partid);
- e) Prezentarea ideologiei ca o „știință sacră“;
- f) Remodelarea limbajului;
- g) Situarea doctrinei mai presus de orice interes personal;
- h) Delimitarea socială în spirit maniheist⁴.

¹ Gustave LE BON, *Psihologia mulțimilor*, trad. Oana Vald și Marius Ghițoc, Editura Anima, Oradea, 1990.

² S. MILGRAM, „Studiul comportamental al obediinței“, în *Influența socială*, trad. Bogdan Bălan, Editura Universității A.I. Cuza, Iași, 1996, pp. 215-230.

³ P.G. ZIMBARDO, M.R. LEIPPE, *The Psychology of Attitude Change and Social Influence*, New York, Mc Graw-Hill, 1991.

⁴ Ralph LIFTON, *Thought Reform and The Psychology of Totalism*, New York, W.W. Norton, 1969.

Și în cazul ideologiei promovate de regimul Ceaușescu au fost utilizate toate modalitățile enunțate. Faptul a condus la formarea reprezentărilor sociale concordante respectivei ideologii și la controlul deplin exercitat de către lider asupra mulțimii.

Imperiul comunist, constituit în câteva decenii, se destramă, însă aparent într-un singur an. În realitate, judecând după stenogramele ședințelor CAER, încă de la începutul deceniului șapte al secolului precedent, criza economică a sistemului comunist părea imposibil de depășit. Penuria bunurilor de larg consum și mai grav încă, a produselor alimentare de bază, corelată cu neputința găsirii unor mecanisme de impulsivitate a productivității și restructurare a economiei centralizate, s-a accentuat pe măsura trecerii timpului. Istoria grevelor poloneze care au condus la înființarea Sindicatelor Libere „Solidaritatea” este o bună ilustrare a crizei sistemului. În general, după cum afirma F. Braudel, tocmai crizele economice sunt cele care „desăvârșesc detronarea vechiului centru, deja zdruncinat, confirmând instalarea celui nou”¹.

Un calendar al evenimentelor politice din 1989, ar avea, fără îndoială, următoarele repere:

– Ianuarie. Parlamentul Ungariei acceptă pluralismul politic și ideea alegerilor libere.

– Martie. Ungaria semnează Convenția ONU privind statutul refugiaților. În consecință, nu va mai returna emigranții proveniți din țările comuniste. Faptul va determina exodul masiv al est-germanilor spre RFG prin granița maghiară cu Austria și al românilor.

– Iunie. În 4 iunie, în Piața Tien An Men din Pekin sunt reprimite cu o extremă brutalitate demonstrațiile împotriva regimului; Sindicatul Libere „Solidaritatea” câștigă alegerile în Polonia. În 16 iunie, I. Nagy, conducătorul insurgenților maghiari din 1956, este reînhamat cu onoruri oficiale.

– August. În Polonia devine prim-ministru unul dintre liderii „Solidarității”, T. Mazowiecki. La Chișinău circa 300 000 de demonstrații cer proclamarea limbii române ca limbă oficială a RSS Moldovenească, manifestațiile soldându-se cu victoria lor.

– Septembrie. În Bulgaria încep demonstrații prodemocratice.

– Octombrie. Mișcări contestatice în R.D. Germană. Pe parcursul lunii se produc schimbări la nivelul de vârf al conducerii.

– Noiembrie. În 9 noiembrie este dărâmat zidul Berlinului. În Bulgaria și Republica Moldova se fac schimbări la nivelul conducerii centrale.

– Decembrie. În 2-3 decembrie, G. Bush și M. Gorbaciov se întâlnesc la Malta. În 3 decembrie întreaga conducere a RDG demisionează sub presiunea străzii, urmând a fi organizate alegeri libere. În 4 decembrie, la Moscova are loc întâlnirea conducătorilor statelor participante la Tratatul de la Varșovia unde Gorbaciov prezintă o informare asupra discuțiilor purtate la Malta. În 10 decembrie, în Cehoslovacia se instaurează un guvern majoritar necomunist. În 17 decembrie încep demonstrațiile anticeaușiste la Timișoara, soldate cu fuga soților Ceaușescu în 22 decembrie.

Cu referire la trecerea României în rândul societăților postcomuniste, o constatare se impune dintru-început: a fost unica țară comunistă în care prăbușirea regimului s-a făcut cu violență. La o săptămână după tulburările declanșate în Timișoara la mijlocul lunii decembrie 1989, Ceaușescu a abdicat într-un mod inedit

¹ Fernand BRAUDEL, *Dinamica capitalismului*, trad. Adriana Gheorghe, Editura Corint, București, 2002, p. 70.

pentru acest timp și spațiu european. Sfârșitul său a fost, de asemenea, nepotrivit cutumelor epocii.

Spre deosebire de cetățenii celorlalte state comuniste, care în perioada perestroikistă făcuseră progrese importante în exersarea drepturilor de liberă exprimare, informare sau asociere, evenimentele din decembrie 1989 i-au surprins nepregătiți pe români. Agresivitatea puternic potențată de frustrările la care fuseseră supuși de mai bine de un deceniu – frustrări care vizau instincte vitale precum foamea, instinctul de autoconservare sau instinctul sexual – au determinat revoltele sociale din decembrie 1989, de la Timișoara, Arad, Lugoj, București, în care mulțimile au ieșit în spațiile publice, decise să înfrunte pericolul maxim al morții.

În relațiile cu mulțimea, regimul politic instaurat de Ceaușescu avea numeroase similitudini cu despotismul asiatic. Nicăieri, cetățenii Europei nu aveau mai puține drepturi decât românii în propria lor țară. Când în jurul granițelor României, mulțimile fremătau de patimile dezlănțuite de drepturile nou-dobândite, accesul românilor la informațiile despre propriul trecut sau la prezentul omenirii, era mai limitat ca oricând. Monopolul funcțiilor de conducere acumulate de soții Ceaușescu și cercul puterii, format aproape exclusiv din membrii familiilor lor, au creat reprezentarea socială a unei puteri personale bicefale. Ca unică sursă a răului general – resimțit prin greutățile cotidiene ale procurării bunurilor de consum, frigul din locuințe și de la locurile de muncă, dese întreruperi de curent, stresul determinat de interzicerea contraceptivelor și întreruperilor de sarcină, aberantele proiecte de sistematizare a orașelor și satelor, saturația de propagandă a cultului personalității efectuată continuu prin toate mijloacele și formele mediatice, controlul politicului exercitat deopotrivă în viața publică și în cea privată – a fost perceput cuplul Ceaușescu.

O explicație psihosociologică a comportamentelor și trăirilor mulțimii comportă apelul la sentimentele colective de injustiție. Influentă în explicarea revoltei mulțimii este *teoria privării relative*.

În expunerea lor, S. Guinod și F. Tougas afirmă că are la bază trei principii fundamentale: 1. privarea relativă este un sentiment de injustiție sau de frustrare; 2. acest sentiment nu este o simplă reflectare a condițiilor obiective existente, ci depinde de anumite comparații sociale; 3. sentimentul injustiției predispune indivizii la revoltă. În esență, teoria privării relative sugerează că oamenii protestează și se revoltă nu în momentul privării și deposedării „obiective”, ci atunci când se „simt” privați în comparație cu alte persoane, grupuri sau situații. Dintre cele două forme teoretizate, *privarea relativă interpersonală* (generată de comparația socială între sine și celălalt) și *privarea relativă intrapersonală* (pentru descrierea cazurilor când indivizii se compară cu ei înșiși), reține atenția cea din urmă. Guinod și Tougas apreciază privarea relativă intrapersonală ca o adevărată „psihologie a revoluțiilor”¹.

În analiza singurei „revoluții sângeroasă” din Europa, prezintă importanță explicativă și *teoria violenței politice* expusă de T.R. Gurr. „Privarea relativă – afirmă Gurr – constituie condiția de bază (*basic precondition*) a tuturor formelor de luptă sau de contestare și cu cât este mai intensă și generalizată privarea membrilor unei populații, cu atât mai marcantă, într-o formă sau alta va fi contestarea”².

¹ S. GUIMOND, F. TOUGAS, „Sentimente de injustiție și acțiuni colective: privarea relativă”, în R.Y. BOURHIS, J.F. LEYENS (coord.), *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, trad. Doina Tonner, Editura Polirom, Iași, 1997, pp. 155-178.

² T.R. GURR, „A Causal Model of Civil Strife”, în *When Men Revolt and Why*, New York, Free Press, 1971, p. 123.

Relația frustrare-agresiune devine fundamentală în explicarea revoltelor multîmii ca relație dintre privare relativă-violență politică. Privarea relativă poate fi definită ca fiind distanța dintre ceea ce oamenii cred că merită și ceea ce cred că pot obține.

Într-adevăr, revolta din decembrie 1989 a survenit în România după anii de criză ai întregului deceniu nouă, când Ceaușescu decisese că trebuie să plătească repede împrumuturile externe făcute. Exportul excesiv al produselor alimentare și raționalizarea internă a consumului lor, controlul demografic introdus prin interzicerea avorturilor (1966) au afectat timp îndelungat înseși *trebuințele primare* ale fiecărui individ. Numeroasele sarcini obștești și organizarea colectivă a cât mai multor momente de viață personală au avut ca prim efect controlul asupra individului. Cenzura și controlul ideologic, frigul și întunericul din spațiile de muncă și locuit, amenințarea nevăzută a poliției politice (ca prevenție și intimidare a încercărilor de revoltă) au afectat *trebuințele de securitate și de autoapreciere* ale individului. Privățiunile românilor din acea vreme erau mai grele decât ale celorlalți cetățeni din lagărul socialist. Ambasadorul Franței la București din acea vreme, J.M. Le Breton estima chiar că situația țării era incomparabilă cu orice trăise un popor european în contemporaneitate. Nici măcar în anii ocupației naziste și războiului, francezii nu înduraseră astfel de lipsuri¹. Cu toate acestea, românii nu s-au revoltat.

Abia după ce Ceaușescu a anunțat încheierea plății datoriilor externe, dar a continuat aceeași politică de restricții, într-un timp când celelalte țări din lagărul comunist inițiaseră mișcări reformatoare, a izbucnit revolta de la Timișoara (regiune unde, de altfel, era nivelul cel mai ridicat de trai din România). Prin urmare, pe fondul estimărilor intrapersonale în plan intern (renunțarea regimului, după plata datoriei externe, la politica de austeritate economică) și al comparației cu libertățile nou dobândite de vecinii de peste hotare, a izbucnit „revoluția română”. La nivelul nucleului conducerii partidului, relațiile cu liderul comportau, de asemenea, câteva particularități deosebite.

În 1965, cu motivația „dezvoltării democrației”, Ceaușescu înlocuise vechiul Birou Politic cu Comitetul Politic Executiv (CPEX), organism cu o componență mai largă (79 membri) ale cărui prerogative de putere erau, în fapt, formale. În 1967, la doi ani după preluarea puterii, Ceaușescu renunțase la principiul separării puterii de partid și de stat, preluând și funcția de președinte al Consiliului de Stat. În 1974, liderul partidului unic s-a autoinvestit președinte al României. Era comandant suprem al armatei și totodată conducător al organizațiilor de masă și obștești. În etapa de apogeu a puterii a recurs la o „dictatură de clan”.

Mecanismele puterii construite în ultima perioadă a regimului Ceaușescu erau de așa manieră încât împiedicau posibilitatea unei alternative la conducere. Astfel, „principiul rotației cadrelor”, conform căruia activiștii de partid de rang superior erau schimbați cu mare viteză dintr-un resort în altul, anula existența unor relații mai apropiate, capabile să cristalizeze într-o formă de opoziție. După invazia Cehoslovaciei (1968), sub pretextul de a se evita înlocuirea liderului de către sovietici, s-a hotărât ca alegerea conducătorului partidului să fie făcută de către membrii congreselor partidului². Ulterior, înaintea ultimelor congrese, la ședințele fiecărei organizații de partid din România, unul dintre punctele ordinii de zi era „apropa-

¹ Jean Marie LE BRETON, *Sfârșitul lui Ceaușescu*, trad. Ioana Cantacuzino, Editura Cavallioti, București, 1997.

² Lavinia BETEA, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997.

rea candidaturii tovarășului Nicolae Ceaușescu pentru funcția de secretar general al Partidului Comunist Român“. În consecință, delegații la congres deveneau simpli purtători ai mandatului celor patru milioane de membri de partid din România care – în unanimitate – aprobaseră re alegerea lui Ceaușescu în funcția de lider suprem. În acest fel, devenise imposibilă înlocuirea sa de la conducerea partidului și implicit a țării, puterea sa părând a fi dobândit caracterul veșniciei.

În compararea situației din România cu mișcările reformatoare din țările vecine, pe de-o parte, și prerogativele oficiale ale CPEX, pe de altă parte, concluzia primă este aceea de *eșec al grupului de decizie*. Fenomenul poate fi explicat prin „efectul *groupthink*“ teoretizat de I. Janis. Conform acestei teorii – construită în urma studiului relațiilor din interiorul grupului de decizie și a eficienței deciziilor adoptate –, toate deciziile politice care au însemnat un fiasco în politica americană după cel de-al doilea război mondial sunt marcate de „efectul *groupthink*“¹. Simptome ale „efectului *groupthink*“ sunt considerate: iluzia de invulnerabilitate; credința în moralitatea inerentă grupului propriu; percepția stereotipă a grupului advers (întruchiparea răului); autocenzurarea îndoielilor sau opiniilor contrare (diferite); iluzia unanimității; raționalizări colective; presiuni directe asupra disidenților; desemnarea tacită a paznicilor ideologici.

Pentru validarea sa în România, reținem informațiile provenite din stenogramele publicate cu prilejul procesului celor 24 membri ai Prezidiului CPEX (1991) și memorialistica scrisă de „spectatori angajați“ (foștii membri CPEX, D. Popescu și P. Niculescu-Mizil, fostul șef al Cancelariei CC, S. Curticeanu, și fostul șef al secției de presă al CC, C. Mitea). Conform acestor surse, *antecedentele efectului* teoretizat rezidă în *atribuțiile grupului de decizie și relațiile de lucru* instituite în cadrul lui de soții Ceaușescu care monopolizau decizia. La acestea se adaugă *principiul rotației cadrelor* prin care se atribuiau responsabilități diferite aceluiași om, într-un interval scurt de timp.

Caracteristicile adoptării deciziilor de către CPEX au fost generalizate la toate palierele decizionale subordonate: comitetele județene de partid (cu care era menținută legătura direct de către Ceaușescu prin teleconferințe săptămânale), orașenești, comunale și organizații de bază. „Principiul unanimității“, impus în viața politică românească după instituirea *cultului personalității*, procedurile de selecție și promovare a activiștilor de partid, adoptarea deciziei de alegere a liderului în congresul partidului reprezintă puternice tendințe ale aspirației de *consens la nivel decizional și societal*. Aceasta poate conta și ca explicație a faptului că în România nemulțumirile individuale nu au reușit să se grupeze în jurul unui nucleu unificator. Situație aproape similară cu a Bulgariei (unde a apărut totuși o încercare reformatoare) și prin aceea că Biserica a rămas total aservită puterii. Nemulțumirile românilor s-au exprimat doar prin ceea ce a fost numit ulterior de către unul dintre teoreticienii perestroikăi, „sinceritate de bucătărie“².

Relatările fostului șef al Cancelariei CC, S. Curticeanu precizează natura relațiilor din nucleul puterii. Astfel, membrii CPEX erau desemnați direct de către soții Ceaușescu. Lista lor, citită abia în ultima zi a congreselor partidului (pentru a fi aprobată de participanți), devenise o surpriză și pentru cei nominalizați. Rapoartele și materialele, a căror dezbatere și aprobare intrau în atribuțiile membrilor CPEX, erau puse la dispoziția acestora abia la intrarea în sala de ședințe. După o

¹ Irving L. JANIS, *Groupthink*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1982.

² Alexandr IAKOVLEV, Lili MARCOU, *Ce que nous voulons faire de l'Union Sovétique*, Seuil, Paris, 1991.

expunere sintetică a temelor, făcută de Ceaușescu, liderul emitea concluzii de genul „Nu mă îndoiesc că veți fi de acord să aprobați...”. Raportul ce urma a fi prezentat la congresul partidului era aprobat de membrii CPEX în necunoștință de cază („Altfel vă veți plictisi când îl veți asculta în sală”, motivase Ceaușescu)¹.

Supravegherea „tehnică” a celor implicați în mecanismele decizionale de către poliția politică a condus – și în cazul derulării evenimentelor din decembrie 1989 –, la informarea membrilor CPEX exclusiv de Ceaușescu. Întâlnirile grupului de decizie sunt caracterizate, conform tuturor mărturiilor înregistrate, de un puternic stres. Invocarea continuă a comandamentelor ideologice de către liderul grupului – condiția primă a consensului grupului de decizie – conduce la situația consemnată în stenograma ședinței CPEX din 17 decembrie 1989.

După informarea deformată făcută de N. Ceaușescu asupra evenimentelor de la Timișoara („acțiuni puse la cale atât din est, cât și din vest, care s-au unit pentru a distruge socialismul”), soții Ceaușescu se adresează celor care aveau responsabilități în cadrul forțelor de ordine. Impun, în fapt, în manieră cazonă, raportarea executării ordinelor date. În final, liderul grupului decide: „Vom lupta până la ultimul și trebuie să supunem aprobării partidului, pentru că independența și suveranitatea se cucerește și se apără [sic] cu luptă, pentru că dacă în 1968 nu am fi acționat și nu adunam aici poporul, nu înarmam forțele patriotice, ar fi venit și peste noi, cum au făcut în Cehoslovacia, pentru că atât sovieticii, cât și bulgarii erau la graniță”².

Efectele în cascadă care-au urmat (discursul lui Ceaușescu de la balcon, inițiat pe fondul confuziei temporale și cauzale a liderului asupra evenimentelor în curs, generalizarea revoltei, prăbușirea regimului după fuga soților Ceaușescu), reprezintă eșecul datorat „efectului *groupthink*”, eșec soldat cu lipsa unei alternative de guvernare. Situația se afla la originea diversiunilor cunoscute sub numele de „telerevoluția română” și „afacerea teroriștilor”.

După 15 ani

După o jumătate de secol de regim comunist, în 25 decembrie 1989 românii ar fi putut pentru prima dată sărbători, oficial, sărbătoarea religioasă a Crăciunului. Zilele de 22-25 decembrie au reprezentat un interval temporal atât de confuz, încât majoritatea oamenilor nici nu și-au amintit că a fost sărbătoarea Crăciunului în ziua în care, după un simulacru de proces, au fost executați prin împușcare Elena și Nicolae Ceaușescu.

Sunt multe enigme de elucidat cu referire la „războiul civil” purtat în România începând din seara zilei de 22 decembrie și până după execuția soților Ceaușescu. Sub pretextul atacului unor „teroriști” s-au creat situații generatoare de confuzii mortale. În felul acesta, în respectivul interval au fost uciși și răniți mai mulți oameni decât în represiunea comandată de Ceaușescu. Așa se face că schimbarea liderului și instalarea unei noi echipe la conducerea țării, s-au făcut printr-o răsturnare violentă și sângeroasă în timpul căreia au fost uciși 1 104 oameni și au fost răniți 3 352. Faptul că recursul la violență a avut loc într-o mai mare măsură după fuga dictatorului din București poate fi raportat, în principal, la crearea aparenței

¹ Silviu CURTICEANU, *Mărturia unei istorii trăite*, Editura Albatros, București, 2000.

² „Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 17 decembrie 1989”, în Mircea BUNEA, *Praf în ochi. Procesul celor 24-1-2*, Editura Scripta, București, 1994, p. 29.

de legitimitate în preluarea puterii de către noua echipă conducătoare. Același scop a stat, probabil, și la baza deciziei execuției soților Ceaușescu după un simulacru de proces, remanentă a proceselor staliniste.

Pentru soții Ceaușescu, după turnura neașteptată pe care a luat-o „marea adunare populară“ din Piața Palatului, cursul evenimentelor a fost oarecum inexplicabil. Imposibilitatea perceperii și procesării logice a realității, după exercițiul celor aproape 45 de ani de când se afla în cercul puterii, este evidențiată prin comportamentul lui Ceaușescu din ultimele sale trei zile de viață.

După ce fuseseră sfătuiți să urce în elicopterul prezidențial pentru a scăpa de furia mulțimii în 22 decembrie 1989, Elena și Nicolae Ceaușescu au fost debarcați, în plin câmp, în zona Târgoviște. „Recuperați“ de către doi milițieni au fost depuși, în secret, în incinta unității militare din localitate. Starea de confuzie, întreținută voit, în care se aflau cei doi, reiese din toate declarațiile martorilor. Timp de trei zile, așa cum va recunoaște ulterior comandantul unității militare din Târgoviște: „Pur și simplu Ceaușescu a trăit în necunoaștere. Adică era în afara realității“¹.

Într-o emisiune televizată, la zece ani după evenimente, ofițerul care i-a păzit pe soții Ceaușescu relatează un episod al lui: „În 24 decembrie, Nicolae Ceaușescu auzind manifestanții strigând «Ole, ole, Ceaușescu nu mai e!», dorind neapărat să vorbească manifestanților, a vrut să deschidă, a vrut întâi să i se deschidă fe-reastră, să vorbească manifestanților [...] Ceaușescu, înțelegând că de fapt se strigă «Ole, ole, Ceaușescu unde e?», deci masele îl cheamă, îl caută să vină în mijlocul lor“². Sintetizând situația absurdă creată, fostul comandant al garnizoanei Târgoviște, generalul Kemenici, afirmă: „Noi ne luptam între noi și ei, săracii, erau doi bătrâni nebuni care nu știau nici ei pe ce lume trăiesc“³. Conform aceluiași martor, când soții Ceaușescu l-au văzut, în 25 decembrie, pe generalul V.A. Stănculescu – organizatorul și coordonatorul procesului – „s-au înviorat“. Erau convinși că personajul considerat de ei om de încredere, venise să-i scoată din situația tensionată în care se aflau⁴.

În fapt, încă înainte de proces fusese pregătit locul de execuție, fuseseră nominalizați militarii care aveau să ducă la îndeplinire sentința și pregătite foile de cort în care urmau să fie transportate cadavrele la București. Ca și în cazul celor executați în procesele staliniste, cadavrele soților Ceaușescu au fost înhumate astfel ca să nu fie cunoscută identitatea mormintelor.

Un amănunt nu lipsit de importanță: printre cei aflați în grupul de decizie al „procesului Ceaușescu“ a fost și S. Brucan, unul dintre „stiliștii“ documentelor „procesului Vasile Luca“ (1954)⁵.

În 1968, organizatorii, judecătorii și anchetatorii din „procesul Pătrășcanu“ și-au făcut autocritica recunoscând că sentințele au fost pronunțate și aplicate fără temei juridic. În 1999, C. Lucescu, cel care fusese apărătorul din oficiu al soților Ceaușescu, în fapt freneticul lor acuzator, devenit între timp general magistrat, recunoaște: „Ceea ce s-a desfășurat acolo nu se poate constitui într-un act juridic care să poarte calificativul de proces și nici nu putem să ne îngăduim să mângîjm și istoria Justiției cu așa ceva“⁶.

¹ *Ultimele zile ale lui Ceaușescu (Emisiunea „Marius Tucă Show“ de la postul de la televiziune Antena 1 din decembrie 1999)*, Editura Machiavelli, București, 1999, p. 113.

² *Ibidem*, p. 128.

³ *Ibidem*, p. 142.

⁴ *Ibidem*, p. 173.

⁵ ASRI, fond P, dosar 40 005.

⁶ *Ultimele zile ale lui Ceaușescu...cit.*, p. 7.

Fără un alt program decât eliminarea paranoicului lider și a soției sale, pe care o visau de ani de zile prin intervenția grației divine, în haosul general creat de „afacerea teroriștilor”, românii au primit euforic vestea execuției soților Ceaușescu. De remarcat, ca remanentă a ideologiei comuniste, faptul că participanții la evenimente s-au autodenumit „revoluționari”. Mai târziu unii dintre ei s-au constituit în asociații care au revendicat și au primit diverse compensații, după modelul vechilor „revoluționari de profesie” (comuniștii ilegaliști). Ceaușescu, la rândul său, din lumea ficțiunilor create de propagandă în care trăia, a mers la moarte cântând „Internaționala” – cântecul revoluției proletare mondiale.

După 15 ani de la evenimente, amintirile care au suportat mai mari resemnificări în memoria colectivă a participanților la evenimentele de la Timișoara sunt cele despre procesul și execuția cuplului Ceaușescu¹.

Momentele transmiterii la televiziune a „procesului Ceaușescu” pot fi considerate și amintiri-cheie ale evenimentelor: La solicitarea: „Exprimați într-o frază gândurile și starea cu care ați primit vestea sentinței procesului Ceaușescu”, un răspuns-standard primit de la cei intervievați în cadrul interviului-focus poate fi considerat acesta: „În sfârșit lumea se simțea ușurată, eliberată și puțini au fost cei care nu s-au bucurat”.

Amintirile sunt însă reevaluate și resemnificate de martori: „Atunci am avut un sentiment de ușurare că s-a terminat totul. Dar acum, privind retrospectiv, am o senzație de jenă pentru cum s-a întâmplat. Ar fi fost, poate, corect un proces normal”.

Marea majoritate a intervievaților nu a aprobat procesul (care părea „o glumă”, după afirmația unuia dintre ei) și viteza de derulare a evenimentului.

Unele răspunsuri se raportează afectiv la anumite personaje, resemnificându-le în consecință: „Un proces făcut în pripă, cu decizie luată la Ministerul Apărării Naționale în WC, de către Brucan, Iliescu, Roman și Stănculescu”.

Care este reprezentarea lui Ceaușescu în memoria colectivă a oamenilor care l-au urât atât de mult în urmă cu 15 ani? Cu excepția a doi intervievați care l-au numit „patriot”, ceilalți l-au categorizat ca „tiran”. Așa va rămâne au istorie, au opinat ei. Deși: „Depinde cine va scrie acea istorie, după cum declară unul dintre ei. Dar bănuiesc că a fost deja catalogat drept tiran, deci, probabil că așa va rămâne”.

Ce-ar fi trebuit să se decidă în 1989 în legătură cu Ceaușescu și soția acestuia? Unii dintre respondenți ar fi vrut să-i vadă închiși pe viață și trecând prin toate chinurile la care supuseseră ei populația. Unora le-a părut rău, pentru că a omorî este un păcat și a începe în acest fel o eră democratică nu era de bun augur. O treime dintre subiecți sunt de părere că dacă Ceaușescu nu ar fi fost executat, după patru-cinci ani ar fi redevenit un personaj important pe scena politică românească, fie ca președinte al țării, fie ca membru al Parlamentului (ales fiind de cei care „nu au înțeles rolul real al revoluției și democrației”). Restul intervievaților opinează că dacă nu ar fi fost executat, fie ar fi murit de boală, fie și-ar fi petrecut viața în pușcărie.

Tipuri reprezentative de răspunsuri, la prima alternativă: „Poate nu ar fi trăit. A fost consumat de cancer. A fost tratat cu infuzii. A fost ținut artificial. S-au cheltuit mulți bani ca să fie ținut în viață. Nu ar mai fi trăit mult. Puterea lui a stat în cei din jurul lui”. Și a doua alternativă: „În viața politică nu ar fi ocupat nici un loc. Nu ar fi avut nici o șansă. Ar fi fost un «pușcăriaș de vază»”.

¹ Interviul-focus pe tema evenimentelor din decembrie 1989 în memoria colectivă a timișorenilor a fost aplicat de către Silvia Ștepanescu, studentă la Facultatea de Științe Politice, Universitatea Timișoara.

De remarcat și faptul că oamenii nu mai utilizează pentru cele petrecute în decembrie 1989 termenul de „revoluție“ decât într-o proporție extrem de redusă (în cazul celor intervievați cu această ocazie, doar 20%, aceștia fiind, fără excepție, membri ai unor asociații de revoluționari). Sunt folosite, mai degrabă, formule de genul: „începutul revoltei anticomuniste“, „revolta împotriva dictaturii comunismului și a lui Ceaușescu“, „declanșarea revoluției române“ sau „lovitură de stat“.

În seara de 25 decembrie 1989, crainicul unicului post de televiziune din România anunțase astfel știrea senzațională a procesului: „Anticristul a murit în ziua de Crăciun“. Resemnificarea evenimentului s-a produs însă destul de curând după producerea lui. Eliberați de teribila confuzie, deliberat creată prin imperativele războiului cu „teroriștii“, în mentalul colectiv al românilor a rămas însă ca un moment de culpă. Cu atât mai mult cu cât a avut loc în chiar ziua de Crăciun.

În planul efectelor generale, procesul stalinist al soților Ceaușescu a avut și are un impact negativ asupra imaginii țării. A fost, de altfel, și evenimentul cel mai mediatizat în lume despre România postcomunistă.